

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۲۰، شماره ۱، بهار ۱۳۹۶، صفحات ۱۴۷-۱۶۹

بررسی نقش اعتبارات اعطایی بانک کشاورزی در توسعه روستایی: مطالعه موردی استان تهران

سیامک اسماعیل زاده پاداری، سید محمود حسینی، و مریم امیدی نجف آبادی*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۱/۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۴/۱۲

چکیده

تحقیق توصیفی- تحلیلی حاضر با هدف بررسی نقش اعتبارات اعطایی بانک کشاورزی در توسعه روستایی و با استفاده از روش پیمایشی انجام گرفت. کشاورزانی که در فاصله سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۳ حداقل یک بار از تسهیلات کشاورزی بانک کشاورزی استفاده کرده بودند، جامعه آماری تحقیق را تشکیل می‌دادند. ابزار اصلی تحقیق پرسشنامه بود که روایی آن با کسب نظرات اساتید توسعه روستایی تأیید و پایایی آن از طریق آزمون مقدماتی ۰/۷۹ تعیین شد. برای تحلیل داده‌ها، از تحلیل عاملی استفاده شد. بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل عاملی مرتبه دوم، بار عاملی تأثیر اعتبارات کشاورزی بر سازه‌های توسعه اقتصادی، توسعه زیست‌محیطی، توسعه اجتماعی- فرهنگی و

* به ترتیب، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد توسعه روستایی، گروه توسعه روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران؛ نویسنده مسئول و استاد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تهران و دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران (hoseininim@tut.ac.ir)؛ و دانشیار ترویج و آموزش کشاورزی، گروه توسعه روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و

توسعه زیرساختی به ترتیب ۰/۷۵، ۰/۷۲، ۰/۶۱ و ۰/۵۸ ارزیابی شد؛ همچنین، اعتبارات کشاورزی بر توسعه کالبدی تأثیر معنی‌دار نداشت.

کلیدواژه‌ها: اعتبارات، بانک کشاورزی، تحلیل عاملی، توسعه روستایی، توسعه اقتصادی، تهران (استان).

مقدمه

توسعه روستایی، به مثابه یکی از زیرمجموعه‌ها و عناصر محوری توسعه ملی، پدیده‌ای پیچیده و چندجانبه است که با بومی‌ترین بخش‌های جامعه ارتباط دارد و مبتنی بر شرایط و ویژگی‌های محلی است (نوری و احمدی شاپورآبادی، ۱۳۹۲). توسعه روستایی در قالب عنصری حیاتی برای توسعه ملی مطرح شده که در عمل، به بهبود سطح زندگی روستاییان در ابعاد مختلف درآمد، آموزش، بهداشت، تغذیه و مسکن و نیز به گسترش توانایی بخش روستایی در تثبیت و تسریع روند پیشرفت در طول زمان می‌انجامد (طالب، ۱۳۹۲). در واقع، توسعه روستایی یک فرایند چندبعدی در برنامه‌ریزی روستایی است که هدف آن بهبود کیفیت زندگی افراد کم‌درآمد از راه‌هایی چون اقدامات کشاورزی، عمرانی، درمانی، فناورانه، سیاسی، و اقتصادی است (عزیزی، ۱۳۹۴).

اهمیت توسعه روستایی در کشورهای کمتر توسعه‌یافته بیشتر به دلیل نقش مهم نواحی روستایی در اقتصاد آنهاست. به‌طور کلی، توسعه روستایی به‌مثابه راهبردی برای بهبود زندگی اجتماعی - اقتصادی روستاییان فقیر در نظر گرفته شده است. افزون بر این، توسعه روستایی دربرگیرنده توزیع منافع توسعه در بین فقیرترین افراد نواحی روستایی یا همان کشاورزان خرده‌پا، اجاره‌داران، افراد فاقد زمین و دیگر گروه‌های محروم است. از آنجا که هدف اصلی توسعه روستایی کاهش فقر است، برنامه‌های توسعه روستایی باید به منظور

افزایش تولید، بهبود بهره‌وری، توسعه منابع انسانی و گسترش فرصت‌های اشتغال طراحی شود و روند توسعه نیز نباید بنیان‌های محیطی را تخریب کند. با توجه به ماهیت چندبُعدی فعالیت‌های توسعه روستایی و این باور که برنامه‌ریزی توسعه روستایی با تمرکز بر یک بُعد تحقق نمی‌یابد، از اصطلاح «توسعه همه‌جانبه» یا «توسعه یکپارچه» برای توجه به اهداف مختلف توسعه روستایی استفاده می‌شود.

موجودیت و بقای روستا در گرو شکوفایی و پایداری تمامی مؤلفه‌ها و سازوکارهای توسعه‌ای آن است. در این میان، اقتصاد روستایی در قالب یکی از وجوه بسیار اساسی موجودیت روستا از دیرباز با کشاورزی و فعالیت‌های زراعی عجین بوده است. گرچه در دهه‌های اخیر، به دلیل انقلاب صنعتی و انتقال نیروی کار از بخش کشاورزی به بخش صنعت، این اتکا و درهم‌تنیدگی روستا و اقتصاد روستایی با کشاورزی کمرنگ شده، اما همچنان بر قوام و استحکام خود به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه باقی مانده است (نوری زمان‌آبادی و امینی فسخودی، ۱۳۸۶).

کشاورزی و فعالیت‌های جنبی آن محور اصلی و اساسی اقتصاد روستا و روستاییان در ایران محسوب می‌شود و نقش اصلی و حیاتی در فعالیت‌های توسعه روستایی دارد. برای رسیدن به توسعه روستایی و توجه بدان، ترقی بخش کشاورزی و فعالیت‌های وابسته بدان لازم و ضروری است، زیرا فعالیت اکثر روستائینان کشاورزی است و از طریق آن امرار معاش می‌کنند. اهمیت کشاورزی برای روستا موجب شده است تا بسیاری از متخصصان توسعه، کشاورزی را راهبرد اصلی توسعه روستایی قلمداد کنند (زارعی و گنجایش، ۱۳۸۹). توسعه کشاورزی به‌مثابه کانون و محور اصلی توسعه کشور از نقش و جایگاهی ویژه برخوردار است (احمدیان و همکاران، ۱۳۹۲) و به باور بسیاری از اقتصاددانان، وجود یک بخش کشاورزی پیشرو و نیرومند از ضروریات فرایند توسعه اقتصادی به‌شمار می‌رود و تا

زمانی که موانع توسعه این بخش برطرف نشود، سایر بخش‌ها نیز به شکوفایی، رشد و توسعه دست نخواهند یافت (نگین‌تاجی و امیدی‌کیا، ۱۳۹۲). با این همه، کمبود سرمایه در بخش کشاورزی که ناشی از پایین بودن سطح درآمد و در نتیجه، ناچیز بودن میزان پس‌انداز کشاورز است، یکی از مشکلات توسعه این بخش به‌شمار می‌رود. این وضعیت، علاوه بر اینکه امکان افزایش ظرفیت بخش‌های تولیدی و به‌کارگیری فناوری‌های نوین را در فرایند تولید در این بخش با محدودیت مواجه ساخته، بروز مشکلات اجتماعی چون مهاجرت روستاییان به شهرها، بیکاری پنهان و آشکار و کاهش سطح زندگی خانوارها را نیز موجب شده است (هاشمی‌تبار و همکاران، ۱۳۸۸).

جدا از روندهای کلی مؤثر بر بروز فقر در روستاهای کشور، چالش‌های اقتصادی نظیر فرصت‌های محدود اشتغال، دسترسی محدود به سرمایه و نقدینگی به منظور افزایش توان تولید و به‌کارگیری فناوری نوین در بخش کشاورزی سبب شده است تا این مشکل اساسی به‌صورت یک بحران اساسی تداوم یابد (مطیعی لنگرودی و شمسایی، ۱۳۸۶). از این رو، تحول این نظام متناسب با تقاضای بازار می‌تواند زمینه انباشت سرمایه و تحول اقتصاد واحدهای بهره‌برداری روستایی و کاهش فقر را به دنبال داشته باشد. ولی محدود بودن سرمایه مالی در روستاها از یک طرف و عدم انطباق شرایط واحدهای بهره‌بردار روستایی با قوانین و مقررات نهادهای مالی شهری سبب شده است تا منابع مالی مورد نیاز روستاییان برای این بخش فراهم نشود. البته در این بین، باید به پایین بودن بازده کار و به‌ویژه سرمایه نیز در قالب دو عامل تولیدی این بخش اشاره کرد، چراکه این وضعیت انگیزه نهادهای مالی را برای سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی کمتر کرده است (عزیزپور و خداکرمی، ۱۳۹۴). ادامه این وضعیت توسعه مناطق روستایی و کشاورزی و تولیدات مواد غذایی را در بلندمدت به مخاطره می‌اندازد. یکی از راه‌های تأمین سرمایه بنگاه‌های اقتصادی اعطای اعتبار از سوی نظام بانکی هر کشور به بخش‌های اقتصادی

از جمله بخش کشاورزی است. بر این اساس و به منظور رشد و توسعه بخش کشاورزی، اعطای اعتبارات به بهره‌برداران بخش کشاورزی در دستور کار بانک‌های تخصصی قرار گرفته است (نادر و همکاران، ۱۳۹۲).

در بخش کشاورزی، اعتبارات از اساسی‌ترین و مهم‌ترین نهاده‌های مورد نیاز برای تولیدات کشاورزی است. بسیاری از اقتصاددانان بهره‌وری پایین کشاورزی در کشورهای در حال توسعه را به سطح پایین فناوری و نبود اعتبارات کافی در این کشورها نسبت داده‌اند (Leonard and Leonard, 2006).

اعتبارات بانکی، بر حسب اولویت‌های اهداف توسعه، به فعالیت‌های مختلف اقتصادی اختصاص می‌یابد که بخش کشاورزی نیز از این اعتبارات برای توسعه تولید، سرمایه‌گذاری و در نهایت، اشتغال بهره می‌گیرد. توزیع اعتبار از راه بانک‌ها در مناطق روستایی افزون بر بهبود بخشیدن وضعیت تولید در بخش کشاورزی و ارتقای سطح آن، باعث بالا رفتن درآمد کشاورزان و بهبود سطح زندگی آنها می‌شود و همچنین، از مهاجرت روستاییان به شهرها و اشتغال نیروهای فعال روستایی در شغل‌های کاذب شهری جلوگیری می‌کند.

اعتبارات بخش کشاورزی در قالب اقتصاد پایه فضاها روستایی به شیوه‌های مختلف همچون حفر و تجهیز چاه، آبیاری تحت فشار، خرید ماشین‌آلات کشاورزی و خرید بذر، خرید کود کشاورزی و تهیه سموم برای دفع آفات نباتی به کار گرفته شده است. ورود این اعتبارات به مثابه فرصت بیرونی و تبدیل آن به نقطه قوت از طریق تحول بخش کشاورزی (تغییر نوع کشت، یکپارچه‌سازی اراضی، افزایش راندمان تولید) که ویژگی ماهوی روستا قلمداد می‌شود، زمینه‌ساز ارتقای شاخص‌های توسعه از جمله افزایش درآمد، افزایش بهره‌وری و کارایی، ایجاد امنیت، افزایش اشتغال، بهبود وضعیت مسکن روستایی و در نهایت، کاهش فقر و مهاجرت در روستاها شده است.

پرداخت اعتبارات در زمینه توسعه روستایی جایگاه ویژه دارد و اقتصاددانان توسعه وجود نظام پولی و اعتباری مناسب را رمز موفقیت برنامه‌های توسعه می‌دانند. در دو دهه اخیر، به منظور تسریع فرایند سرمایه‌گذاری و تقویت بنیادهای مالی و پس‌انداز در مناطق روستایی و سرانجام، توانمندسازی جوامع روستایی و فقرزدایی از طریق ارتقای بهره‌وری، تأکید بر به‌کارگیری اعتبارات بوده است (خداکرمی و کاکایی، ۱۳۹۱).

اعتبارات به گروه‌های هدف در کسب و کارهای خرد یاری می‌رساند، امکان افزایش سرمایه‌های انسانی و ارتقای قابلیت‌های اجتماعی را فراهم می‌سازد، موجب افزایش رفاه خانوارها می‌شود و توانایی اقشار آسیب‌پذیر را در مقابله با صدمات اقتصادی ناشی از تکانه‌ها بهبود می‌بخشد (علاءالدینی و جلالی موسوی، ۱۳۸۹).

بانک جهانی هدف از اعطای اعتبارات به روستاییان را کاهش فقر، ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، پایداری بوم‌شناختی و فراهم کردن زمینه رفاه و بهزیستی روستاییان می‌داند و کمیسیون اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل برای آسیا و اقیانوس آرام نیز هدف از ارائه اعتبار به روستاییان را فقرزدایی، اشتغال‌زایی، ایجاد درآمد، توسعه اجتماعی، ترویج و آموزش کشاورزی و حفظ عزت نفس روستاییان می‌داند.

در پژوهش عینالی و سهرابی وفا (۱۳۹۵)، نقش استفاده از اعتبارات خرد کشاورزی در توسعه کشاورزی در دهستان خرارود از توابع شهرستان خدابنده بررسی شد و نتایج نشان داد که استفاده از اعتبارات خرد کشاورزی به انتقال آسان محصولات تولیدی مزرعه به بازار، دسترسی و انتقال نهاده به مزرعه، تغییر الگوهای کشت، به‌کارگیری ماشین‌آلات و روش‌های نوین کشاورزی، بیمه محصولات، افزایش تولید در واحد سطح، افزایش سطح زیرکشت، افزایش درآمد فعالیت‌های کشاورزی، همکاری بین‌گروهی در مدیریت آب و خاک، همکاری بین اعضا برای تصمیم‌گیری در امور گروه، کاهش اختلافات ارضی ناشی از تغییرات مرز

قطعات و مانند اینها، استفاده از دانش مروجان، استفاده از خدمات کشاورزی در روستا، پیوستن به تعاونی‌های کشاورزی، جلوگیری از تغییرات کاربری در مزارع و باغ‌ها، جلوگیری از اتلاف و آلودگی منابع آب، کاهش ضایعات محصولات کشاورزی، یکپارچگی اراضی کشاورزی و جلوگیری از فرسایش انجامیده است.

عزیزپور و خداکرمی (۱۳۹۴)، در بررسی اثرات اجتماعی- اقتصادی اعتبارات خرد کشاورزی در نواحی روستایی، نشان دادند که مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی روستا، تمایل به ماندگاری در روستا و کاهش نرخ مهاجرت از اعتبارات کشاورزی تأثیر می‌پذیرند و اعتبارات خرد کشاورزی تأثیر یکسان و یکپارچه بر شاخص‌های ابعاد توسعه به‌ویژه ابعاد اجتماعی- اقتصادی ندارد.

نتایج تحقیق محمدی یگانه و همکاران (۱۳۹۳) نشان داد که رابطه‌ای معنی‌دار میان افزایش میزان اعتبارات و بهبود شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی وجود دارد. سلیمی و همکاران (۱۳۹۳)، در بررسی اثر تسهیلات خرد اعطایی بانک کشاورزی بر توسعه کشاورزی استان آذربایجان غربی، نشان دادند که تسهیلات خرد اعطایی بانک کشاورزی دارای اثر مثبت و معنی‌دار بر توسعه کشاورزی در این استان بوده و علاوه بر عملکرد محصول و درجه و ضریب مکانیزاسیون، بر تعداد شرکت تعاونی کشاورزی، آب لوله‌کشی، شبکه برق، تلفن، میزان راه شوسه، میزان راه آسفالت، تعداد مراکز خدمات درمانی و بهداشتی نیز تأثیرگذار است.

به باور یعقوبی و همکاران (۱۳۹۲)، اعتبارات از مهم‌ترین مؤلفه‌های پیش‌برنده طرح‌های به‌سازی روستایی در قالب طرح‌های توسعه روستایی است که می‌تواند بر الگوی ساخت‌وساز در نواحی روستایی، تراکم ساختمانی، به‌سازی و مقاوم‌سازی خانه‌ها، تراکم خانوار در واحد مسکونی، سهولت رفت‌وآمد، احداث معابر جدید، تجهیز و به‌سازی معابر موجود، کیفیت پوشش معابر، زیباسازی معابر، ایجاد تناسب منطقی بین جمعیت و کاربری‌ها، جذب امکانات

و خدمات رفاهی زیربنایی، مکان‌یابی مناسب خدمات، جمع‌آوری فاضلاب روستایی، جمع‌آوری زباله‌ها، و ایجاد و گسترش فضای سبز در محیط روستا تأثیرگذار باشد.

خداکرمی و کاکایی (۱۳۹۱) نقش اعتبارات خرد کشاورزی در توسعه روستایی را بررسی و گزارش کردند که اعتبارات خرد در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و بوم‌شناختی موجبات توسعه روستا را فراهم کرده و در سطح ۹۵ درصد مورد تأیید جامعه نمونه تحقیق قرار گرفته، ولی بر مهاجرت روستا-شهری تأثیری نگذاشته است.

رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۵)، در بررسی نقش اعتبارات بخش کشاورزی در توسعه کشاورزی و روستایی، به نقش اعتبارات در تأمین منابع آب و خاک و سامان‌دهی آن، کاهش استفاده از سم و کود شیمیایی در تولید محصول و نیز تغییر در ساختار مدیریت اراضی اشاره کرده‌اند.

بر پایه نتایج پژوهش اسلام و همکاران (Islam et al., 2014) درباره نقش اعتبارات بخش کشاورزی در توسعه روستایی در بنگلادش، در نتیجه اعتبارات اعطایی به روستاییان، افزایش در میزان درآمد و دارایی و پس‌انداز، بهبود سلامتی و آموزش و آغاز فعالیت‌های خودیاری اتفاق افتاده است. اکور و ادم (Ekwere and Edem, 2014)، در بررسی تأثیر تسهیلات اعتباری کشاورزی بر تولید کشاورزی و توسعه روستایی در نیجریه، نشان دادند که اعتبارات کشاورزی بر اندازه زمین زراعی، مقدار تولید و دسترسی به نهاده‌های تولید تأثیر مثبت و معنی‌دار دارد.

خانکر و فاروقی (Khandker and Faruqee, 2013)، با بررسی اثر اعتبارات کشاورزی بر رفاه خانوارها در پاکستان، بدین نتیجه رسیدند که اعتبارات کشاورزی نه تنها بر محصول کشاورزان اثر می‌گذارد، بلکه بر مصرف خانوار و شاخص‌های دیگر رفاه نیز اثرگذار است؛ همچنین، اعتبارات کوتاه‌مدت در تأمین هزینه‌های جاری و اعتبارات بلندمدت در تأمین امکانات سرمایه‌گذاری نقش اساسی دارند. بر پایه نتایج پژوهش اوگوو و

ایهچیتورو (Ugwo and Ihechituru, 2012) درباره انواع راهبردهای اعتباری توسعه روستایی در بخش کشاورزی در یک دوره سی ساله، تأثیر این راهبردها بر امنیت غذایی، تأمین مواد خام برای صنایع، تأمین بازار، اشتغال، بهبود پس انداز برای سرمایه‌گذاری در کشاورزی بوده است.

از آنجا که کشاورزی و دامداری از فعالیتهای اصلی افراد ساکن در روستاهای استان تهران است، انتظار می‌رود که تخصیص اعتبارات به بخش کشاورزی در توسعه روستایی این روستاها تأثیرگذار باشد. در تحقیق حاضر در پی آنیم که دریابیم «اعتبارات اعطایی بانک کشاورزی به بخش کشاورزی چه تأثیری بر توسعه روستاهای استان تهران دارند؟». اهمیت پاسخ بدین پرسش در ارزیابی اثربخشی اعطای اعتبارات بخش کشاورزی است، چراکه می‌تواند عاملی مهم در شناخت و اصلاح نقاط ضعف برنامه‌های توسعه و افزایش نظارت تلقی شود.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر، به لحاظ هدف، از نوع تحقیقات کاربردی و به لحاظ روش، از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و به صورت پیمایشی انجام گرفته است. جامعه آماری پژوهش را کشاورزانی تشکیل می‌دهند که در فاصله سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۳ حداقل یک بار از تسهیلات کشاورزی بانک کشاورزی استفاده کرده باشند که بر پایه استعلام از بانک کشاورزی استان تهران، شمار آنها به ۴۵۷۴۴ نفر می‌رسد. با استفاده از جدول کرجسی و مورگان و با توجه به جامعه آماری، تعداد نمونه‌ها ۳۸۱ نفر برآورد شده است. در پژوهش حاضر، از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای استفاده شد و نمونه‌ها با استفاده از روش انتساب متناسب در روستاهای استان تهران انتخاب شدند. ابزار اصلی جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه‌ای بود که برای تدوین آن، در آغاز، مبانی نظری موضوع با توجه به منابع و مراجع مرتبط بررسی شد؛ سپس، با در نظر گرفتن مطالعات و چارچوب نظری، پرسشنامه مقدماتی تنظیم شد و پس از

اطمینان از روایی ظاهری و محتوایی و سنجش پایایی آن و اعمال تغییرهای لازم، پرسشنامه نهایی طراحی شد.

پرسشنامه نهایی دارای دو بخش بوده، که بخش اول به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخ‌گویان و بخش دوم به بررسی نقش اعتبارات کشاورزی در ابعاد توسعه روستایی پرداخته است. متغیرهای پژوهش شامل ابعاد توسعه روستایی بوده، که عبارت‌اند از: توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی- فرهنگی، توسعه زیست‌محیطی، توسعه کالبدی و توسعه زیرساختی. به منظور تعیین روایی ابزار تحقیق، استفاده از پانل متخصصان صورت پذیرفت و از ضریب آلفای کرونباخ برای ارزیابی پایایی پرسشنامه استفاده شد، که عدد آن ۰/۷۹ به دست آمد و پایایی پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت. جدول ۱ پایایی بخش‌های مختلف پرسشنامه را نشان می‌دهد.

جدول ۱- پایایی بخش‌های مختلف پرسشنامه

متغیر	تعداد گویه	ضریب آلفای کرونباخ
توسعه اقتصادی	۱۶	۰/۸۷
توسعه اجتماعی- فرهنگی	۱۰	۰/۸۰
توسعه زیست‌محیطی	۱۰	۰/۸۲
توسعه کالبدی	۷	۰/۷۵
توسعه زیرساختی	۶	۰/۷۱
کل	۴۹	۰/۷۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش

در بخش آمار استنباطی، برای آزمون فرضیه‌ها، از روش آماری تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. هدف اصلی تحلیل عاملی تشریح همبستگی‌های موجود بین تعداد زیادی متغیر است که از طریق تعداد اندکی متغیرهای اساسی غیرقابل مشاهده و غیرقابل اندازه‌گیری (عامل) صورت می‌پذیرد. داده‌پردازی و محاسبات پژوهش حاضر با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS¹⁶ و Lisrel انجام شده است.

نتایج و بحث

یافته‌های توصیفی

یافته‌های توصیفی تحقیق نشان داد که در جامعه آماری مورد مطالعه، میانگین سنی کشاورزان ۴۷/۵۳ سال و میانگین تجربه کشاورزی ۱۸/۹۱ سال بوده و اکثریت کشاورزان در زمینه زراعت فعالیت می‌کنند. بررسی سطح تحصیلات نشان داد که در جامعه آماری مورد مطالعه، ۰/۸ درصد از کشاورزان بی‌سواد بوده و ۴۸/۸ درصد دارای تحصیلات زیردیپلم، ۴۱/۰ درصد دارای مدرک دیپلم و ۸/۹ درصد دارای تحصیلات دانشگاهی هستند. بر اساس یافته‌های تحقیق، تعداد دفعات اخذ وام از یک تا شش بار متغیر بوده و میانگین تعداد دفعات اخذ وام در این جامعه دو بار است؛ همچنین، میانگین حجم آخرین وام دریافتی ۲۲۸/۳۶ میلیون ریال بوده است.

یافته‌های استنباطی

مدل اندازه‌گیری توسعه اقتصادی روستایی از دیدگاه پاسخ‌گویان: رابطه گویه‌ها (متغیرهای آشکار تحقیق) با سازه مربوط به خود (متغیر پنهان) در ارتباط با توسعه اقتصادی بر اساس بار عاملی و مقدار t در جدول ۲ نشان داده شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، رابطه همبستگی همه گویه‌ها با سازه توسعه اقتصادی مناسب و معنی‌دار است. پس از تأیید مدل، باید برازش مدل انجام شود. برای ارزشیابی برازندگی مدل، شاخص‌های متفاوت وجود دارد. برای ارزشیابی نیکویی برازش مدل تحقیق، چندین مشخصه برازندگی وجود دارد که در جدول ۲ بررسی شده‌اند.

جدول ۲- مشخصات و شاخص‌های برازندگی گویه‌های متغیر توسعه اقتصادی در مدل اندازه‌گیری

نتیجه	آماره t	بار عاملی استاندارد	گویه
تأیید	۱۱/۶۲	۰/۷۴	افزایش درآمد مستقیم حاصل از فعالیت‌های کشاورزی
تأیید	۱۰/۸۰	۰/۶۹	افزایش پس‌انداز
تأیید	۱۰/۳۳	۰/۷۱	تنوع‌بخشی به درآمد خانوار
تأیید	۱۲/۹۳	۰/۸۶	ایجاد فرصت‌های شغلی جدید
تأیید	۹/۵۴	۰/۵۸	ایجاد اشتغال زراعی برای اعضای خانواده
تأیید	۷/۹۶	۰/۴۲	ایجاد اشتغال غیرزراعی مرتبط با کشاورزی در روستا
تأیید	۱۰/۲۰	۰/۶۳	گرایش به استفاده از بیمه محصولات کشاورزی
تأیید	۱۳/۳۵	۰/۸۹	تمایل به سرمایه‌گذاری در امور کشاورزی
تأیید	۱۳/۰۲	۰/۸۷	فروش آسان محصولات کشاورزی
تأیید	۹/۸۷	۰/۵۹	تغییر در الگوی کشت محصولات کشاورزی
تأیید	۱۲/۸۶	۰/۸۵	افزایش کیفیت محصولات کشاورزی
تأیید	۱۴/۱۶	۰/۹۱	دسترسی آسان و به‌موقع به نهاده‌های تولید
تأیید	۱۱/۶۲	۰/۷۶	انجام توأم فعالیت‌های زراعی و نگهداری دام در مزرعه
تأیید	۹/۲۳	۰/۵۱	افزایش سطح زیر کشت
تأیید	۱۳/۰۶	۰/۸۴	افزایش تولید در واحد سطح
تأیید	۱۱/۴۴	۰/۷۵	استفاده از فناوری‌های نوین کشاورزی
مقدار گزارش شده	حد مطلوب	شاخص	
۳۵۷/۴۱	≥ 0.05		کی‌دو χ^2
۰/۰۶۳	≥ 0.05		سطح معنی‌داری p-value
۱۳۴	-		درجه آزادی df
۲/۶۶۷	≤ 3		نسبت کی‌دو به درجه آزادی
۰/۰۷۱	نزدیک به صفر		میانگین مجذور پسماندها RMR
۰/۸۹	≥ 0.9		شاخص برازندگی GFI
۰/۹۳	≥ 0.9		شاخص نرم‌شده برازندگی NFI
۰/۹۱	≥ 0.9		شاخص برازندگی فراینده IFI
۰/۹۴	≥ 0.9		شاخص برازندگی تطبیقی CFI
۰/۰۴۱	≤ 0.05		ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب RMSEA

مأخذ: یافته‌های پژوهش

مدل اندازه‌گیری توسعه اجتماعی- فرهنگی روستایی از دیدگاه پاسخ‌گویان: رابطه گویه‌ها با سازه مربوط به خود در ارتباط با توسعه اجتماعی- فرهنگی بر اساس بار عاملی و مقدار t در جدول ۳ نشان داده شده است. همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود، رابطه همبستگی همه گویه‌ها با سازه توسعه اجتماعی- فرهنگی مناسب و معنی‌دار است. پس از تأیید مدل با تحلیل عاملی تأییدی، باید برازش مدل انجام شود. همان‌گونه که مشخصه‌های برازندگی جدول نشان می‌دهد، برازش داده‌های پژوهش حاضر با ساختار عاملی و زیربنای نظری تحقیق مناسب بوده و بیانگر همسو بودن سؤالات با سازه‌های نظری است.

مدل اندازه‌گیری توسعه زیست‌محیطی روستایی از دیدگاه پاسخ‌گویان: رابطه گویه‌ها با سازه مربوط به خود در ارتباط با توسعه زیست‌محیطی بر اساس بار عاملی و مقدار t در جدول ۴ نشان داده شده است. همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود، رابطه همبستگی همه گویه‌ها با سازه توسعه زیست‌محیطی مناسب و معنی‌دار است. پس از تأیید مدل با تحلیل عاملی تأییدی، باید برازش مدل انجام شود. همان‌گونه که مشخصه‌های برازندگی جدول نشان می‌دهد، برازش داده‌های پژوهش حاضر با ساختار عاملی و زیربنای نظری تحقیق مناسب بوده و بیانگر همسو بودن سؤالات با سازه‌های نظری است.

مدل اندازه‌گیری توسعه کالبدی روستایی از دیدگاه پاسخ‌گویان: رابطه گویه‌ها با سازه مربوط به خود در ارتباط با توسعه کالبدی بر اساس بار عاملی و مقدار t در جدول ۵ نشان داده شده است. همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود، رابطه همبستگی همه گویه‌ها با سازه توسعه کالبدی مناسب و معنی‌دار است. پس از تأیید مدل اندازه‌گیری توسعه کالبدی با تحلیل عاملی تأییدی، باید برازش مدل انجام شود. همان‌گونه که مشخصه‌های برازندگی جدول نشان می‌دهد، برازش داده‌های پژوهش حاضر با ساختار عاملی و زیربنای نظری تحقیق مناسب بوده و بیانگر همسو بودن سؤالات با سازه‌های نظری است.

جدول ۳- مشخصات گویه‌ها و شاخص‌های برازندگی متغیر توسعه اجتماعی- فرهنگی در مدل اندازه‌گیری

نتیجه	آماره t	بار عاملی استاندارد	گویه
تأیید	۱۲/۱۳	۰/۷۸	بهبود کمیت و کیفیت خدمات کشاورزی در روستا
تأیید	۱۰/۲۵	۰/۶۶	میزان همیاری در کارهای کشاورزی
تأیید	۱۴/۱۵	۰/۸۸	کاهش اختلافات و منازعات روستایی
تأیید	۱۴/۸۶	۰/۹۰	مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی روستا
تأیید	۱۰/۰۲	۰/۶۳	شرکت در دوره‌های آموزشی و ترویجی
تأیید	۱۱/۳۸	۰/۷۲	تمایل ماندگاری در روستای خود و کاهش نرخ مهاجرت
تأیید	۱۰/۹۰	۰/۶۷	افزایش سطح سواد و تحصیلات
تأیید	۸/۹۱	۰/۵۳	همکاری زنان در فعالیت‌های کشاورزی
تأیید	۷/۵۲	۰/۴۱	دسترسی به تعاونی‌های تولید و فروش محصولات کشاورزی
تأیید	۱۵/۷۷	۰/۹۲	وجود ارتباط و همکاری بین مردم و نهادهای دولتی
مقدار گزارش شده	حد مطلوب	شاخص	
۱۱۴/۲۳	$\geq 0/05$	کی دو χ^2	
۰/۰۵۷	$\geq 0/05$	سطح معنی‌داری p-value	
۳۹	-	درجه آزادی df	
۲/۹۲۸	≤ 3	نسبت کی دو به درجه آزادی	
۰/۰۲۳	نزدیک به صفر	میانگین مجذور پسماندها RMR	
۰/۹۸	$\geq 0/9$	شاخص برازندگی GFI	
۰/۹۶	$\geq 0/9$	شاخص نرم شده برازندگی NFI	
۰/۸۱	$\geq 0/9$	شاخص برازندگی فزاینده IFI	
۰/۸۹	$\geq 0/9$	شاخص برازندگی تطبیقی CFI	
۰/۰۱۳	$\leq 0/05$	ریشه دوم براورد واریانس خطای تقریب RMSEA	

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۴- مشخصات گویه‌ها و شاخص‌های برازندگی متغیر توسعه زیست‌محیطی در مدل اندازه‌گیری

نتیجه	آماره t	بار عاملی استاندارد	گویه
تأیید	۹/۱۶	۰/۷۰	بهبود کمیت و کیفیت منابع آب کشاورزی
تأیید	۶/۴۶	۰/۴۴	جلوگیری از اتلاف و آلودگی منابع آب با احداث شبکه
تأیید	۹/۵۷	۰/۷۲	جلوگیری از تغییرات کاربری در مزارع و باغ‌ها
تأیید	۷/۶۳	۰/۵۴	یکپارچگی اراضی کشاورزی و جلوگیری از خرد شدن آنها
تأیید	۱۱/۲۰	۰/۸۳	اصلاح توپوگرافی و شکل هندسی اراضی
تأیید	۱۱/۰۳	۰/۸۲	کاهش استفاده از سم و کودشیمیایی در تولید محصول
تأیید	۱۱/۷۸	۰/۸۷	گسترش استفاده از کودهای دامی و ریزمغذی
تأیید	۱۲/۲۳	۰/۹۲	کاهش ضایعات محصولات کشاورزی
تأیید	۱۰/۴۰	۰/۷۳	جلوگیری از فرسایش خاک
تأیید	۱۱/۶۴	۰/۸۵	حفظ کیفیت خاک
مقدار گزارش شده		حد مطلوب	شاخص
۱۰۱/۱۷	$\geq 0/05$		کی دو χ^2
۰/۰۸۳	$\geq 0/05$		سطح معنی داری p-value
۳۵	-		درجه آزادی df
۲/۸۹۰	≤ 3		نسبت کی دو به درجه آزادی
۰/۰۴۹	نزدیک به صفر		میانگین مجذور پسماندها RMR
۰/۹۰	$\geq 0/9$		شاخص برازندگی GFI
۰/۸۸	$\geq 0/9$		شاخص نرم شده برازندگی NFI
۰/۹۷	$\geq 0/9$		شاخص برازندگی فزاینده IFI
۰/۹۵	$\geq 0/9$		شاخص برازندگی تطبیقی CFI
۰/۰۲۲	$\leq 0/05$		ریشه دوم براورد واریانس خطای تقریب RMSEA

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۵- مشخصات گویه‌ها و شاخص‌های برازندگی متغیر توسعه کالبدی در مدل اندازه‌گیری

نتیجه	آماره t	بار عاملی استاندارد	گویه
تأیید	۱۰/۵۹	۰/۶۴	مالکیت و خرید زمین در روستا
تأیید	۹/۱۶	۰/۴۹	ساخت و تأمین مسکن مناسب
تأیید	۱۱/۸۵	۰/۷۱	به‌سازی و مقاوم‌سازی خانه‌ها
تأیید	۱۴/۳۵	۰/۸۸	تجهیز و به‌سازی معابر موجود
تأیید	۱۲/۹۳	۰/۸۱	ایجاد تناسب منطقی بین جمعیت و کاربری‌ها
تأیید	۱۰/۷۲	۰/۶۲	ایجاد و گسترش فضای سبز در محیط روستا
تأیید	۱۰/۱۸	۰/۵۴	بهبود جمع‌آوری فاضلاب روستایی
مقدار گزارش شده		حد مطلوب	شاخص
۴۹/۹۰	$\geq 0/05$		کی دو χ^2
۰/۰۷۱	$\geq 0/05$		سطح معنی‌داری p-value
۱۹	-		درجه آزادی df
۲/۶۲۶	≤ 3		نسبت کی دو به درجه آزادی
۰/۰۱۸			میانگین مجذور پسماندها RMR
۰/۹۲	$\geq 0/9$		شاخص برازندگی GFI
۰/۹۱	$\geq 0/9$		شاخص نرم‌شده برازندگی NFI
۰/۸۵	$\geq 0/9$		شاخص برازندگی فزاینده IFI
۰/۹۸	$\geq 0/9$		شاخص برازندگی تطبیقی CFI
۰/۰۳۹	$\leq 0/05$		ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب RMSEA

مأخذ: یافته‌های پژوهش

مدل اندازه‌گیری توسعه زیرساختی روستایی از دیدگاه پاسخ‌گویان: رابطه گویه‌ها با سازه مربوط به خود در ارتباط با توسعه زیرساختی بر اساس بار عاملی و مقدار t در جدول ۶ نشان داده شده است. همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود، رابطه همبستگی همه گویه‌ها با سازه توسعه زیرساختی مناسب و معنی‌دار است. پس از تأیید مدل اندازه‌گیری توسعه زیرساختی با تحلیل عاملی تأییدی، باید برازش مدل انجام شود. همان‌گونه که مشخصه‌های برازندگی جدول نشان می‌دهد، برازش داده‌های پژوهش حاضر با ساختار عاملی و زیربنای نظری تحقیق مناسب بوده و بیانگر همسو بودن سؤالات با سازه‌های نظری است.

جدول ۶- مشخصات گویه‌ها و شاخص‌های برازندگی متغیر توسعه زیرساختی در مدل اندازه‌گیری

نتیجه	آماره t	بار عاملی استاندارد	گویه
تأیید	۱۲/۰۶	۰/۷۳	بهبود کمیت شبکه حمل و نقل روستایی و بین‌روستایی
تأیید	۱۰/۱۱	۰/۶۴	بهبود کیفیت شبکه حمل و نقل روستایی و بین‌روستایی
تأیید	۱۱/۲۳	۰/۶۹	گسترش و بهبود کیفیت آب لوله‌کشی در روستا
تأیید	۱۲/۵۸	۰/۷۶	گسترش شبکه و تأسیسات برق در روستا
تأیید	۱۴/۱۶	۰/۸۴	گسترش زیرساخت‌های ارتباطی چون تلفن ثابت و تلفن همراه
تأیید	۱۳/۵۹	۰/۸۱	گسترش فناوری‌هایی چون اینترنت
شاخص	حد مطلوب	مقدار گزارش شده	
کی دو χ^2	≥ 0.05	۳۰/۴۰	
سطح معنی‌داری p-value	≥ 0.05	۰/۱۰۲	
درجه آزادی df	-	۱۱	
نسبت کی دو به درجه آزادی	≤ 3	۲/۷۶۳	
میانگین مجذور پسماندها RMR	نزدیک به صفر	۰/۰۲۷	
شاخص برازندگی GFI	≥ 0.9	۰/۸۳	
شاخص نرم‌شده برازندگی NFI	≥ 0.9	۰/۹۷	
شاخص برازندگی فزاینده IFI	≥ 0.9	۰/۹۰	
شاخص برازندگی تطبیقی CFI	≥ 0.9	۰/۹۱	
ریشه دوم براورد واریانس خطای تقریب RMSEA	≤ 0.05	۰/۰۴۴	

مأخذ: یافته‌های پژوهش

تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم: برای بررسی نقش اعتبارات کشاورزی در هر کدام از ابعاد توسعه روستایی، از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم استفاده شده است. بر اساس نتایج به دست آمده، اعتبارات کشاورزی بیشترین تأثیر را بر سازه توسعه اقتصادی داشته و همبستگی بین اعتبارات کشاورزی و توسعه کالبدی بسیار ضعیف است، و می‌توان گفت که اعتبارات کشاورزی بر توسعه کالبدی نقش ندارد. همچنین، برای بررسی معنی‌دار بودن رابطه همبستگی بین متغیرها، مقدار آماره آزمون t مطالعه می‌شود. بر اساس یافته‌های تحقیق، می‌توان گفت که از دیدگاه پاسخ‌گویان، اعتبارات کشاورزی بر سازه‌های توسعه اقتصادی، توسعه زیست‌محیطی، توسعه اجتماعی-فرهنگی و توسعه زیرساختی به گونه‌ای معنی‌دار تأثیرگذار است و اما بر سازه کالبدی تأثیری معنی‌دار ندارد. تأثیر اعتبارات کشاورزی بر هر کدام از ابعاد توسعه روستایی در جدول ۷ نمایش داده شده است. پس از تأیید مدل تحقیق با تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم، باید برآزش مدل انجام شود. همان‌گونه که مشخصه‌های برازندگی جدول نشان می‌دهد، برآزش داده‌های پژوهش حاضر با ساختار عاملی و زیربنای نظری تحقیق مناسب بوده و بیانگر همسو بودن سؤالات با سازه‌های نظری است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نقطه آغازین توجه به توسعه پایدار روستایی شناخت عوامل تأثیرگذار بر میزان توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌های روستایی بر اساس شاخص‌های گوناگون اجتماعی، کالبدی، اقتصادی، زیست‌محیطی و زیرساختی است، زیرا از همین رهگذر است که شناخت عمیق مسئولان و کارشناسان توسعه در زمینه فرصت‌ها و منابع، از یک سو و چالش‌ها، محدودیت‌ها و تنگناهای روستاها از سوی دیگر میسر می‌شود و زمینه را برای اتخاذ راهبردها و سیاست‌های کلان و خرد و نیز ارائه طرح‌ها و پروژه‌های عملیاتی و اجرایی فراهم می‌کند.

جدول ۷- تأثیر اعتبارات کشاورزی بر ابعاد توسعه روستایی و شاخص‌های برازندگی مدل تحقیق

آماره t	بار عاملی	سازه
۱۱/۶۳	۰/۷۵	توسعه اقتصادی
۱۱/۳۶	۰/۷۲	توسعه زیست‌محیطی
۹/۹۱	۰/۶۱	توسعه اجتماعی- فرهنگی
۹/۵۴	۰/۵۸	توسعه زیرساختی
۱/۹۲	۰/۱۶	توسعه کالبدی

مقدار گزارش شده	حد مطلوب	شاخص
۳۰۴۲/۴۴	$\geq 0/05$	کی دو χ^2
۰/۶۴	$\geq 0/05$	سطح معنی‌داری p-value
۱۱۲۱	-	درجه آزادی df
۲/۷۱۴	≤ 3	نسبت کی دو به درجه آزادی
۰/۰۸۶	نزدیک به صفر	میانگین مجذور پس ماندها RMR
۰/۹۳	$\geq 0/9$	شاخص برازندگی GFI
۰/۹۱	$\geq 0/9$	شاخص نرم‌شده برازندگی NFI
۰/۸۷	$\geq 0/9$	شاخص برازندگی فزاینده IFI
۰/۹۴	$\geq 0/9$	شاخص برازندگی تطبیقی CFI
۰/۰۴۳	$\leq 0/05$	ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب RMSEA

مأخذ: یافته‌های پژوهش

اعتبارات یک عنصر کلیدی در نوسازی فعالیت‌های کشاورزی است که می‌تواند تنگناهای مالی و سرمایه‌ای کشاورزان را برطرف ساخته، در افزایش بهره‌وری و درآمد آنها مؤثر باشد. دسترسی به اعتبارات، برای برطرف کردن نیازهای کوتاه‌مدت و یا سرمایه‌گذاری بلندمدت که به بهبود شرایط زندگی، اشتغال و درآمد در محیط روستایی منجر می‌شود، نقشی بسیار مهم دارد. نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که اعتبارات کشاورزی بیشترین

تأثیر را بر توسعه اقتصادی روستاهای مورد مطالعه داشته است. از آنجا که سرمایه از نهاده‌های مهم در تولید محسوب می‌شود، اعتبارات که تأمین‌کننده سرمایه مورد نیاز است، بر میزان تولید، تأثیر مثبت دارد و از نظر کمی و کیفی، تولید را افزایش می‌دهد استفاده از اعتبارات خواه در سرمایه‌گذاری جدید و خواه در تأمین سرمایه در گردش، منجر به افزایش تولید می‌شود. افزایش تولید نیز افزایش درآمد کشاورزان و در نهایت، توسعه اقتصادی در منطقه مورد مطالعه را در پی خواهد داشت.

نتایج نشان می‌دهد که متغیر توسعه زیست‌محیطی در منطقه مورد مطالعه، به لحاظ تأثیرپذیری از اعتبارات کشاورزی، بعد از توسعه اقتصادی، در جایگاه دوم قرار دارد. برای دستیابی به توسعه زیست‌محیطی، بیش از هر چیز بر توانمندسازی گروه‌های هدف (مانند کشاورزان خرده‌پا، کارگران بی‌زمین، و فقرا) تأکید می‌شود زیرا فقر مهم‌ترین تهدیدکننده محیط زیست است. بنابراین، برای کاهش فقر، باید سرمایه لازم برای ایجاد کسب‌وکار در اختیار گروه‌های هدف قرار گیرد تا از تخریب بیشتر محیط زیست جلوگیری شود. اعتبارات بخش کشاورزی می‌تواند از طریق تأمین منابع آب و خاک و سامان‌دهی آن، کاهش استفاده از سم و کود شیمیایی در تولید محصول و نیز تغییر در ساختار مدیریت اراضی، بر توسعه زیست‌محیطی روستاها تأثیرگذار باشد.

اعتبارات کشاورزی بر توسعه اجتماعی- فرهنگی و توسعه زیرساختی روستاها نیز تأثیرگذار بوده است؛ اما اعتبارات کشاورزی بر توسعه کالبدی تأثیر معنی‌دار نداشته است. نتایج تحقیق حاضر با یافته‌های عینالی و سهرابی وفا (۱۳۹۵)، عزیزپور و خداکرمی (۱۳۹۴)، اسلام و همکاران (Islam et al., 2014) و اکور و ادم (Ekwere and Edem, 2014) مطابقت دارد. با توجه به تأثیرگذاری اعتبارات بخش کشاورزی بر ابعاد اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی- فرهنگی و زیرساختی، به منظور اثربخشی هر چه بیشتر این‌گونه اعتبارات پیشنهادهایی بدین شرح ارائه می‌شود:

- از آنجا که استفاده از تسهیلات غیر تکلیفی دولت کارمزد زیادی دارد و از سوی دیگر، نیازمند سپرده‌گذاری است، طبیعتاً با توجه به منابع درآمدی ناچیز در مناطق روستایی، روستاییان از تسهیلات دولتی محروم می‌مانند؛ از این رو، افزایش سهم تسهیلات تکلیفی دولت (یارانه‌ای) در مقابل تسهیلات غیر تکلیفی برای این گروه ضروری است.
- تقویت نقش گروه‌های خودجوش محلی درباره مدیریت منابع تولید محلی و سعی در رسمیت بخشیدن به کارکردهای آن و تسهیل زمینه برای پرداخت اعتبارات کشاورزی به شیوه گروهی با هدف افزایش مشارکت‌های اجتماعی از دیگر راهکارهای تأثیرگذاری اعتبارات بر توسعه اجتماعی - فرهنگی روستایی به‌شمار می‌رود.
- در ارزیابی طرح‌های کشاورزی برای پرداخت اعتبارات، لازم است که به جنبه‌های زیست‌محیطی طرح توجه شود و پرداخت اعتبارات منوط به هماهنگی طرح کشاورزی با اهداف زیست‌محیطی منطقه مورد نظر باشد.
- به منظور جلوگیری از خروج سرمایه از بخش کشاورزی، لازم است که کارشناسان بانک، پس از اعطای وام، نظارت‌های دقیق‌تر، واقعی‌تر و بیشتری بر نحوه استفاده از تسهیلات یادشده اعمال کنند.

منابع

- احمدیان، م.؛ قنبری، ی.؛ اصلانی سنگده، ب.؛ عزیزی، ح. (۱۳۹۲)، «شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه نیافتگی صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی (مطالعه موردی: شهرستان مرودشت)»، *پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، سال ۲، شماره ۲، صص ۱۲۵-۱۵۲.
- خداکرمی، ز. و کاکایی، ف. (۱۳۹۱)، «نقش اعتبارات خرد کشاورزی در توسعه روستایی (نمونه موردی: روستای آبی سفلی شهرستان خداآبند)»، *همایش ملی توسعه روستایی*، دانشگاه رشت.
- رکن‌الدین افتخاری، ع.؛ عینالی، ج.؛ سجاسی قیداری، ح. (۱۳۸۵)، «ارزیابی آثار اعتبارات خرد بانکی در توسعه کشاورزی، مطالعه موردی تعاونی‌های خودجوش روستایی شهرستان خداآبند»، *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال ۱۴، شماره ۵۶، صص ۴۵-۷۶.

- زارعی، ا. و گنجایش، ح. (۱۳۸۹)، «نقش کشاورزی در توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان ممسنی)». *دومین همایش علمی سراسری دانشجویان جغرافیا*، تهران. دانشگاه تهران.
- سلیمی، غ؛ منصوری، م؛ و نجفی، ب. (۱۳۹۳)، «تاثیر تسهیلات خرد اعطایی بانک کشاورزی بر توسعه کشاورزی به تفکیک درجه توسعه‌یافتگی بخش کشاورزی در استان آذربایجان غربی». *تحقیقات اقتصاد کشاورزی*، سال ۵، شماره ۳، صص ۱-۲۴.
- طالب، م. (۱۳۹۲)، *مدیریت روستایی در ایران*. تهران: دانشگاه تهران.
- عزیزپور، ف. و خداکرمی، ز. (۱۳۹۴)، «اثرات اجتماعی-اقتصادی اعتبارات خرد کشاورزی در نواحی روستایی، مورد: دهستان کرسف». *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، سال ۴، شماره ۳، صص ۵۷-۶۹.
- عزیزی، و. (۱۳۹۴)، «اثرات تسهیلات اعتباری مسکن بر توسعه پایدار مسکن روستایی». *اقتصاد مسکن*، شماره ۵۴، صص ۳۹-۶۷.
- علاءالدینی، پ. و جلالی موسوی، آ. (۱۳۸۹)، «ارزیابی اثربخشی برنامه پشتیبانی خدمات مالی خرد و صندوق اعتبارات خرد زنان روستایی در ایران». *توسعه روستایی*، سال ۲، شماره ۲، صص ۶۱-۷۶.
- عینالی، ج. و سهرابی وفا، س. (۱۳۹۵)، «ارزیابی نقش اعتبارات خرد گروهی در توسعه کشاورزی با تأکید بر یکپارچه‌سازی اراضی: مطالعه دهستان خراود شهرستان خدابنده». *آمایش جغرافیایی فضا*، سال ۶، شماره پیاپی ۱۹، صص ۱۹۹-۲۱۲.
- محمدی یگانه، ب؛ چراغی، م؛ و احمدی، ک. (۱۳۹۳)، «بررسی آثار اعتبارات خرد بر توانمندسازی اقتصادی فقرای روستایی، مطالعه موردی: دهستان غنی بیگلو، شهرستان زنجان». *جغرافیا و توسعه*، سال ۱۲، شماره ۳۵، صص ۲۳۳-۲۴۷.
- مطیعی لنگرودی، ح. و شمسایی، ا. (۱۳۸۶)، «توسعه روستایی مبتنی بر تداوم و پایداری کشاورزی». *تحقیقات جغرافیایی*، سال ۲۶، شماره ۵۸، صص ۸۴-۱۰۱.
- نادر، ه؛ زمانی، ا؛ سلطانی، س؛ و امجدی، ا. (۱۳۹۲)، «تحلیل سهم اعتبارات بانک کشاورزی در بخش کشاورزی ایران». *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال ۲۱، شماره ۸۱، صص ۲۳۱-۲۴۸.
- نگین‌تاجی، ز. و امیدی‌کیا، م. (۱۳۹۲)، «اثر تسهیلات بانکی بر متغیرهای کلان بخش کشاورزی». *مدل‌سازی اقتصادی*، سال ۷، شماره ۴، صص ۷۱-۸۷.

- نوری، س. ه. و احمدی شاپورآبادی، م. (۱۳۹۲)، «راهبرد توسعه روستایی در ایران: تحلیل دیدگاه‌ها». *پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، شماره ۴، صص ۹۳-۱۲۴.
- نوری زمان‌آبادی، س. ه. و امینی فسخودی، ع. (۱۳۸۶)، «سهم توسعه کشاورزی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: مناطق روستایی استان اصفهان)». *علوم کشاورزی ایران*، سال ۳۸، شماره ۲ (ویژه اقتصاد و توسعه کشاورزی)، صص ۲۶۳-۲۷۵.
- هاشمی تبار، م؛ اکبری، ا؛ کریم، م. ح؛ و فرجامی فرد، م. (۱۳۸۸)، «تحلیل کارآیی و آثار تسهیلات اعطاشده به بخش شیلات استان سیستان و بلوچستان». *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال ۱۷، شماره ۶۵، صص ۱۱۳-۱۳۰.
- یعقوبی، ج؛ رنجور، ا؛ و خوشنودی فر، ز. (۱۳۹۲)، «تحلیل مؤلفه‌های پیش‌برنده در اجرای موفقیت‌آمیز طرح بهسازی و نوسازی مسکن روستایی، مورد: شهرستان خداآبند». *جغرافیا و توسعه*، سال ۱۱، شماره ۳۲، صص ۱۴۹-۱۶۲.
- Ekwere, G. E. and Edem, I. D. (2014), "Evaluation of agricultural credit facility in agricultural production and rural development". *Global Journal of Human-Social Science: B Geography, Geo-Sciences, Environmental Disaster Management*, 14(3):18-26.
- Islam, A. M.; Islam, M. R.; Siddiqui, M. S.; and Karim, L. (2014), "Importance of agricultural credit for rural development of Bangladesh: a descriptive approach". *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*, 2(1): 68-83.
- Khandker, S. R. and Faruquee, R. R. (2013), "The impact of farm credit in Pakistan". *Agricultural Economics*, 28(3): 197-213.
- Leonard, W. A. and Leonard, B. V. (2006), "A comparison of three different hydroponic sub-systems (gravel bed, floating and nutrient film technique) in an aquaponic test system". *Aquacult International*, 14: 539-550.
- Ugwo, D. S. and Ihechituru, O. (2012), "Effects of agricultural reforms on the agricultural sector in Nigeria". *African Studies and Development*, 4(2): 51-59.